

SIMON T. LÁSZLÓ

Ahol a menny a földet éri

Adalékok a Jn 1,51 értelmezéséhez

*„Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”
(Weöres Sándor: A teljesség felé)*

A Prológus felől érkező olvasót alkalmasint nem éri meglepetés gyanánt, hogy az evangélium cselekményét bevezető epizódok során Keresztelő János – akit a Negyedik evangélium mindig csak a nevével, a „keresztelő” jelző nélkül nevez meg – négy egymást követő napon is színre lép,¹ hiszen már az evangéliumot nyitó és értelmező *Logosz*-himnusz is kétszer kiemelte János tanúságtételének szerepét és fontosságát. Az „igazi világosság” mellett tett tanúságtételének célja az volt, hogy mindenki higgyen általa (1,6–8). Másodszori fellépése pedig a preegzisztens *Logos*ról vallott (1,15). Az ismétlődés arra is fényt vet, hogyan értelmezte újra a *Jn* a Keresztelő szinoptikusoktól örökölt alakját. Továbbá, éppen az ismétlések révén kirajzolódó hangsúlyeltolódás a cselekmény kifejlésének a ritmusát is elővételezi: Keresztelő János, akárcsak a többi szereplő, fokozatosan ismeri fel, ki is valójában az evangélium főszereplője.

Az evangélisták a múlthoz való viszonyukat kettős feszültség erőterében artikulálták. Egyrészt meg kellett határozniuk, újra kellett fogalmazniuk a judaizmushoz, valamint Izrael írásainak megszentelt hagyományához való kapcsolatukat. Másrészt az evangéliumok megírása szükségképpen állásfoglalást jelentett a Jézusra vonatkozó korábbi hagyományt illetően is. Jóllehet ezt a szándékot csak a *Lk* előszava (*Lk* 1,1–4) fogalmazza meg, jelenléte a másik háromban is kitapintható.

A Názáreti Jézus személye körül kialakuló mozgalom egyike volt az 1. századi zsidó megújulási mozgalmaknak. A Jézus halálát követő évtizedekben azonban a feltámadás hitéből táplálkozó tanítványok száma rohamosan növekszik, s a Római Birodalom-

1 Jn 1,19.29.35.43.

ban számottevő zsidó diaszpóra nyomvonalát követve látványosan terjed. A sokszínű messianizmusból sarjadó krisztológia pedig hamarosan olyan teológiai reflexiót eredményez, amely a zsidó monoteizmus számára elfogadhatatlan,² s így a Jézus istenségébe vetett hit szükségképpen szakadáshoz vezet. A zsidóságon belüli keresztény kisebbség traumaként éli meg az egyes helyi zsinagógákból való kirekesztést, s miközben identitását keresi, kétfrontos küzdelmet kell vívnia. Egyfelől, éppen mivel vallja, hogy Jézus személyében Izrael messiási reményei beteljesedtek, olyan nyelvet használatára kényszerül, amely a zsidó háború (Kr. u. 66–70) után állandóan a forrásponthoz közelében mozgó, Rómával szembeni politikai feszültség ellenére Jézust nemcsak Izrael királyának, Dávid örökösének tekinti, hanem egyetemes hatalom birtokosának is tartja (vö. Mt 28,16–20). Másfelől, az evangéliumokat olvasva nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy nemcsak Jézus életének jelentős eseményeiről adnak számot, hanem bennük a megírásukig eltelt évtizedek egyházi tapasztalata és útkeresése is hangot kap: kétszólamú szövegek. Azért fonódik össze bennük a múlt és a jelen, mert a Palesztina útjait járó vándortanító rabbi, a Názáreti Jézus, akit Pontius Pilátus alatt Jeruzsálemben keresztre feszítettek, szerzőik hite szerint nem más, mint az Egyházban jelenlevő, megdicsőült Úr.

A négy kanonikus evangélium közül Jánosnál a legszembeesőbb a múlt és a jelen, a történeti hűség és az aktualizálás feszültsége. Egyrészt nála a krisztológia addig nem látott magasságokba ível, másrészt a Negyedik evangélium elődeinél jobban hangsúlyozza, hogy Istennek a világot üdvözíteni akaró terve a Názáreti Jézus személyében és sorsában a maga teljességében megvalósult. Más szóval, János újragondolja ezt a mind a négy evangéliumot átjáró paradoxont. Következésképpen írása az evangéliumra mint műfajra is reflektál. Másként fogalmazva azt mondhatnánk, hogy János nemcsak evangéliumot ír, hanem arról is számot akar adni, mit jelent evangéliumot írni.

Talán ezzel az elődeit meghaladni akaró szándékkal magyarázható, hogy – bármi legyen is a Negyedik evangélium és a másik három közötti irodalomtörténeti kapcsolat – a *Jn* cselekményét bevezető narratíva (1,19–51) már elvezeti az olvasót oda, ahova a szinoptikus evangéliumok csak jóval később, cselekményüknek egyik csúcspontján jutnak el. Jóllehet ez utóbbiakban is Jézus egyik első tette a tanítványok meghívása, Jézus személyének titka csak fokozatosan tárul fel tanítványai előtt,³ s a Mester alak-

2 A közelmúltban a zsidó monoteizmus és a krisztológia kapcsolatáról három jelentős munka is megjelent: Hurtado, Larry W.: *Hogyan lett Jézus Istenné a földön? – A Jézus-tisztelet történeti gyökerei*, Pannonhalma, 2008 (az angol eredeti 2005-ben jelent meg); Bauckham, Richard J.: *Jesus and the God of Israel: God Crucified and Other Studies on the New Testament's Christology of Divine Identity*, Milton Keynes, UK, 2008; Dunn, James D. G.: *Did the First Christians Worship Jesus? – The New Testament Evidence*, Louisville, KY 2010. Különös, hogy a *Jn* 1,51-gyel egyik szerző sem foglalkozik.

3 Mk 8,27–30 és a párhuzamos helyek.

ját övező félreértések csak az elítélés mélypontján tisztázódnak.⁴ Ezzel szemben a *Jn*-ban a tanítványok hitvallása már a Jézussal való első találkozáskor megfogalmazódik (1,35–49). A Negyedik evangélium azonban ezeket a hagyományos messiási címekkel megfogalmazott hitvallásokat csupán kiindulópontnak tekinti, és „nagyobb dolgok” látását ígéri (*Jn* 1,50–51). Hol tárulnak a szereplők és az olvasó elé a „nagyobb dolgok”? A kérdés annál is inkább jogos, mivel, úgy tűnik, hogy ebben a cselekményt indító perikópasorban a jánosi teológia számos kulcsfogalmával találkozunk; továbbá, az evangélium (első) záradéka *inclusiót* alkotva utal vissza a *Jn* 1-ben Jézusra vonatkoztatott és a szinoptikus hagyományból jól ismert fenségcímekre: „sok más jelet is tett Jézus a tanítványai szeme láttára, amelyek nincsenek megírva ebben a könyvben. Ezek pedig azért íratlak meg, hogy higgyétek: Jézus a Krisztus, az Isten Fia, és e hitben életetek legyen az ő nevében” (20,30sk).

Jézus első tanítványainak reményeit Izrael Írásai éltették. János evangélista kortársainak hitét két keresztény nemzedék formálta. Következésképpen, amit a Negyedik evangéliumban találunk: hagyományok – dialógusban. Ennek a párbeszédnek a nyomait abban a jelenetben is megtaláljuk, amelyik a modern kiadásokban általában „A tanítványok maghívása” címet viseli. A szinoptikus hagyomány szerint Jézus nyilvános működésének a kezdetén négy galileai férfit hívott meg arra, hogy követői legyenek. A *Jn* 1,35–51 négy megnevezett és egy anonim tanítvány Jézussal való első találkozását villantja elénk. Bár a színhely nem Galilea, s Fülöp megszólításától („Kövess engem!” – v. 43) eltekintve tulajdonképpen nem beszélhetünk a tanítványok „meghívásáról” – hiszen már kereső emberek szólítják meg egymást, és viszik társukat Jézushoz –, vannak ezekben a jelenetekben olyan részletek, amelyek arról vallanak, hogy az evangélista nemcsak ismerte a szinoptikus hagyományt, hanem ennek a tradíciónak az ismeretét olvasói részéről is feltételezte. Emellett szól egyrészt Simon és Jézus találkozásának a szcenírozása (vv. 40–42). Az evangélista közvetlenül a tanítvány nevének megváltoztatása előtt már a megváltoztatott, új névvel utal rá. Másrészt az is, hogy az evangélium főszereplője a Natanaellel való találkozást követően relativizálja az eddig elhangzott titulusok – Messiás, Isten fia, Izrael királya – érvényét (v. 51).

Az 1,51 több részlete is magyarázatra szorul. A felmenő és alászálló angyalok képe egyértelműen Jákob híres álmára (Ter 28) alludál. Jákob „lajtorjája” helyét azonban Jézus szavaiban az

4 Mk 14,62 és a párhuzamos helyek.

Emberfia⁵ enigmatikus alakja veszi át. A Prológus a megtestesült Logoszt mint végérvényes kinyilatkoztatót ünnepli. A tanítványokkal való első találkozást megkoronázó konklúzió viszont az Emberfiát mint közvetítőt állítja elénk, aki lehetővé teszi, hogy menny és föld között maradandó kapcsolat jöjjön létre.

Az Újszövetségben az „emberfia” (*ho hūiosz tú anthrópū*) négy kivételtől (ApCsel 7,56; Zsid 2,6; Jel 1,13; 14,14) eltekintve csak az evangéliumokban fordul elő, és kizárólag Jézus ajkán. Az evangélisták a Jn 5,27 kivételével mindig határozott névelővel használják, még ott is, ahol az adott dokumentumban először tűnik fel: azaz feltételezik, hogy olvasóik számára ismert fogalomról van szó. Az „emberfia”, úgy tűnik,⁶ nem sorolható egyszerűen a Jézusra alkalmazott titulátúra többi eleme közé. Ennek több oka is van. Senki sem illeti Jézust ezzel a megszólítással. Maga Jézus nem magyarázza meg hallgatóinak a kifejezés jelentését, s különös módon – eltekintve a Jn 12,34-től – vita sem övezi az Emberfia alakját. Továbbá, az is elgondolkodtató, hogy a Krisztus, Úr, Isten fia vagy a Dávid fia címeiktől eltérően az Emberfia⁷ nem lett a születő egyház hitvallás-formuláinak a része.

A modernkori egzegézis számos kérdést vetett fel a fogalommal kapcsolatban. Hogyan lehetne, kellene csoportosítani azokat az evangéliumokban található logionokat, amelyekben előfordul? Újszövetségi előfordulásai mennyiben tükrözik a *Dániel könyvében*, az *1Énok*-ban, illetve a *4Ezdrás*-ban is felbukkanó fogalom jelentéskörét? Használták a születő kereszténységben az evangéliumok megírása előtt az „emberfia” megjelölést mint titulust? Vajon a történeti Jézus élt-e vele? S ha igen, akkor mely logionokat tekinthetjük hitelesnek? Vajon Jézus szóhasználatában egyszerűen az egyes szám első személyű névmást helyettesítette, vagy már ő is messiási fenségcímként használta? Hol utal önmagára, hol valaki másra ezzel a fogalommal? Az újszövetségi, emberfiára vonatkozó szövegeket mennyire hatotta át a fogalom jelentésének judaizmuson belüli módosulása, gazdagodása? Vajon a jánosi közösség történetének mely pontján lett a Negyedik evangélium teológiájának a része? Milyen kapcsolat tételezendő – amennyiben egyáltalán tételezhető – az Emberfia, Jákob és a Ter 28,12 között?

- 5 Az „emberfia” alakja a 20. századi egzegézis egyik nagy enigmája. Nevezték „teológiai fantom”-nak (R. Leivestad), „modernkori mítosz”-nak (B. Lindars) egyaránt. Sem hagyománytörténetét illetően, sem újszövetségi előfordulásainak értelmezésében nem alakult ki megnyugató konszenzus. A kérdés rendkívül körültekintő összefoglalását találjuk: Theissen, G. – Merz, A.: *Il Gesù storico: Un manuale*, Brescia, 1999, 657–671. Lásd még: Leivestad, Ragnar: „Der apokalyptische Menschensohn ein theologisches Phantom”, *ASTI* 6 (1967–8) 49–109; Collins, John J.: „The Son of Man in First-Century Judaism”, *NTS* 38 (1992) 448–466.
- 6 Erről részletesen lásd Kingsbury, J. D.: *The Christology of Mark*, Philadelphia, 1984, 166–179.
- 7 J. Ashton (*Understanding the Fourth Gospel*, Oxford 1991, 2007, 240) arra a paradoxonra is rámutat, hogy az „Isten fia” eredetileg emberi lényt jelölt, míg az „emberfia” eredendően egy mennyei lényre utalt.

A következőkben a Jn 1,51-gyel foglalkozunk, így a fogalom szövevényes történetéből kivált az érdekel bennünket, minként módosította a Negyedik evangélium a judaizmusból, illetve az érlelődő keresztény tradícióból örökölt fogalmat. Mivel az 1,51 a tanítványokkal való találkozásról szóló perikópa záróköve, ves-sünk egy pillantást az epizód kifejlésére!

³⁵Másnap ismét ott volt János két tanítványával együtt. ³⁶Rátekint-vén Jézusra, aki arra járt, így szól:

– Íme, az Isten Báránya!

³⁷Meghallotta a két tanítvány, hogy ezt mondta, és követték Jé-zust. ³⁸Jézus pedig megfordult, és amikor meglátta, hogy követik, ezt mondja nekik:

– Mit kerestek?

Ők pedig ezt válaszolták:

– Rabbi – azaz mester –, hol lakozol?

³⁹Ő ezt mondja nekik:

– Jöjjetek, és meg fogjátok látni!

Elmentek tehát, és meglátták, hol lakozik, és nála maradtak azon a napon. Körülbelül délután négy óra volt.

⁴⁰András, Simon Péter testvére volt az egyik azok közül, akik hal-lották, hogy mit mond János, és követték Jézust. ⁴¹Ő először testvérével, Simonnal találkozik, és ezt mondja neki:

– Megtaláltuk a Messiást (ami azt jelenti: a Krisztust).

⁴²És odavezeti Jézushoz, aki rátekintve így szól:

– Te vagy Simon, János fia: Kéfás lesz a neved (ami azt jelenti: Kő-szikla).

⁴³Másnap [András] Galileába akart indulni, és találkozik Fülöppel. Jézus ennek ezt mondja:

– Kövess engem!

⁴⁴Fülöp pedig Betsaidából való volt, András és Péter városá-ból. ⁴⁵Fülöp találkozik Natanaellel, és így szól hozzá:

– Megtaláltuk azt, akiről Mózes írt a Törvényben, s akiről a próféták is írtak: Jézus az, a názáreti, József fia.

⁴⁶Natanael így válaszolt neki:

– Názáretből ugyan jöhet-e valami jó?

– Jöjj, és lásd! – mondja Fülöp.

⁴⁷Amikor Jézus látta, hogy Natanael közeledik feléje, ezt mondja róla:

– Íme, valóban egy izraelita, akiben nincsen álnokság.

⁴⁸Natanael ezt mondja neki:

– Honnan ismeresz engem?

Jézus így válaszolt neki:

– Mielőtt Fülöp idehívott, amikor a fügefafa alatt voltál, én láttalak téged.

⁴⁹Natanael így válaszolt:

– Rabbi, te vagy az Isten fia, te vagy Izrael királya!

⁵⁰Jézus így szólt:

– Mivel azt mondtam neked, hogy láttalak a fügefafa alatt, hiszel.⁸
Ezeknél nagyobb dolgokat fogsz látni.

⁵¹És ezt mondja neki:

– Bizony, bizony, mondom nektek: látni fogjátok a megnyílt eget és az Isten angyalait, amint felmennek és alászállnak az Emberfián.

Akárcsak a Keresztelő tanúságtételét (1,19–28.29–34), Jézusnak az első tanítványokkal való találkozását is két napra szcenírozza (1,35–42.43–51) a *Jn*. A két nap epizódjai két-két színre oszthatók: 1,35–39.41–42; 1,43.45–51. A cselekményt az elbeszélő két rövid megjegyzése lassítja (1,40.44). A szakasz keretét János szava (1,36), illetve Jézusnak a közvetlen kontextust szétfeszítő, a dialóguspartner személyén túlmutató ígérete (v. 51) adja.

A Keresztelő küldetésének lezárulása új kezdetet jelent. Tanítványai közül ketten Jézus nyomába szegődnek. Az események alakulásában azonban csak Jézus kezdeményezése jelent fordulatot. Kérdése – „Mit kerestek?” (v. 38) – azért is különös, mert a *Jn* újra meg újra hangsúlyozza, hogy Jézus nemcsak önnön sorsát ismeri (2,4; 6,6; 8,14; 13,1; 17,1; 18,4), hanem a körülötte lévők gondolatait is (2,25; 4,18; 5,42; 6,64; 13,11). Dialógust indító kérdése lehetőséget ad arra, hogy leendő tanítványai artikulálják vágyaikat s reményeiket; de szavai az olvasót is szembesítik a kérdéssel: mit, kit keres, amikor az evangéliummal ismerkedik.

A két tanítvány válasza: kérdés. Jó emlékezetben tartani, hogy a „hol” kérdő-, illetve határozószó (v. 38) a *Jn*-ban a főszereplővel kapcsolatban majdnem mindig többértelmű: a konkrét helymegjelölésen túl Jézusnak az Atyával való kapcsolatára is utal. A „Jézushoz jönni” pedig rendszerint a „hinni benne” szinonimája a Negyedik evangéliumban. Jézus és a két tanítvány beszélgetésének tartalmából semmit sem közöl az elbeszélő. A beszélgetés, pontosabban a „nála maradás”⁹ életfordító következményéről viszont a cselekmény kibontakozása vall.

A találkozás eredményeként viszi András testvérét, Simont Jézushoz. Itt is a szinoptikusokkal folytatott párbeszéd, illetve burkolt kritika nyomait találjuk. Ami ez utóbbiaknál az evangélium cselekményének mintegy a közepén (pl. Mk 8,27–31) szerepel, a *Jn*-ban a Jézussal való első találkozás mozzanata. A főszereplő Simonhoz intézett szavainak személyes voltát a névváltoztatás emblematikusan tömöríti. Nemcsak Péter „meghívása” személyre szabott. Mind a négy tanítványé az. A szinoptikusoktól eltérően nem egy ellenállhatatlan imperatívusszal szól hozzájuk Jézus. A *Jn* így is hangsúlyozza, hogy az emberekkel kapcsolatot teremtő *Logosz* tiszteletben tartja a megszólítottak egyéni életútját.

8 Ezen a ponton H. Thyen (*Das Johannesevangelium*, HzNT 6, Tübingen 2005, 143) javaslatát követjük, aki úgy gondolja, hogy nem kérdésként kell értelmeznünk Jézus szavait, ahogy a 20,29-et sem: „Mivel látsz engem, hiszel.”

9 Erről lásd: Potterie, Ignace de la: „A »maradni« ige szerepe a jánosi misztikában”, *Pannonhalmi Szemle* 4 (1996) 15–28.

Fülöp Natanaelhez intézett szavai egyrészt arra utalnak, hogy Jézus az Írások által megígért Messiás (vö. Lk 16,29.31; 24,27; Ap-Csel 26,22; 28,23), másrészt, hogy ő József fia.¹⁰ Ez utóbbi részlet azért figyelemre méltó, mivel ez az egyetlen szöveghely, ahol egy tanítvány szájából hangzik el. Másutt a közvélemény hangja ez (Lk 3,23; 4,22; Jn 6,42). Jézus „eredetének” pontosítása elbizonytalanítja Natanaelt, akárcsak később Jézus vitapartnereit (7,27). Mindazonáltal Natanael hallgat Fülöp hívó szavára – „Jöjj, és láss!” –, de mégsem ő az, aki elsőként lát. Az evangélista Jézus tekintetére fókuszál. Natanaelt nem Jézus hívta meg, találkozásukkor azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy ismeri őt. A fügefára történő utalás a rabbinikus hagyomány felől válik érthetővé.¹¹ Rabbi Aqiba (kb. 50–kb. 137) szerint a fügefafa a tudásnak, a boldogságnak és a szerencsétlenségnek a fája. Többen úgy értelmezik a fügefafa említését, mint a Törvény tanulmányozását jelölő metonímiát. Jézus szava eszerint arra utal, hogy Natanael a Tóra tanulmányozása révén felkészült a Messiással való találkozásra. A „Mielőtt Fülöp hívott volna” mellékmondat Natanael számára minden bizonnyal világos utalás volt, míg a kommentátorok előtt jelentése homályban marad. Vajon Jézus természetfeletti tudását hivatott kiemelni? Ez az értelmezés nem magyarázza meg, miért illeti Natanael azonnal királyi titulusokkal Jézust. A Jn 1,45 összekapcsolja a Törvényt és a prófétákat. A Jn látásmódja szerint tehát Natanaelt zsidó hite előkészítette arra, hogy felismerje a Messiást. Ugyanakkor Jézus szava – „Mielőtt Fülöp hívott volna” – azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy Natanaellel való kapcsolata végső soron független mindenféle emberi közvetítéstől. Natanael vallomásának különös fényt ad, hogy ebben az epizódban ez az egyetlen hitvallás, amelyet valamelyik szereplő nem egy másik leendő tanítványnak, hanem magának Jézusnak mond.

10 Felmerül a kérdés, vajon ez a pontosítás – éppen az Emberfia, illetve az Isten fia címek közvetlen közelében – titulusnak tekintendő-e. Vitathatatlan, ez a részlet meglepő, sőt zavaró annak a hitvallásnak a kontextusában, amely Jézust Isten fiának, illetve Izrael királyának vallja. W. O. Walker („John 1,43–51 and ‘the Son of Man’ in the Fourth Gospel, *JNT* 56 [1994] 35 [31–42]) szerint vélhetőleg titullussal van dolgunk, ugyanis sem ebben a szakaszban, sem mástutt a Jn-ban nem hallunk más Jézusról, mint az evangélium főszereplőjéről. Éppen ezért Walker úgy véli, hogy a József fia megjelölés nem tekinthető egyszerűen a főszereplő neve részének, hanem Jézus eredetéről és identitásáról akar közölni valamit. Ezt a feltevést látszik erősíteni az is, hogy a „József fia” másik előfordulása a Jn 6,42-ben található, ahol viszont pontosan Jézus eredete és identitása áll a vita gyújtópontjában. Walker (i. m. 38) úgy gondolja, hogy az Isten fia cím Jézus mennyei eredetét és isteni természetét fejezi ki, míg a József fia megjelölés a főszereplő ember voltát hangsúlyozza. Ezt a hangsúlyos szembeállítást pedig éppen az Emberfia titulus árnyalja.

11 A rabbik, mondja Thyen (i. m. 142), szívesen tanultak és tanítottak egy fa alatt. Az Írások tanulmányozása a Jn 5,39-ben, illetve 5,46-ban is nagy hangsúlyt kap. De nem szabad felednünk, teszi hozzá, hogy a fügefafa az eszkatológikus béke szimbóluma is (vö. Mik 4,3sk[LXX]; Zak 3,10[LXX]). A Jn 1-ben még csak Natanael, egy igaz izraelita, és nem az egész Izrael a részese a messiási kor békéjének.

A titulusok, amelyekkel Natanael Jézust illeti, két jelentés-síkon is értelmezhetők. Egyrészt a zsidó messiási váradalmak, másrészt a keresztény teológiai reflexió síkján. Ez utóbbiba (vö. Jn 1,1.14.15.30) már bevezetést adott az elbeszélő. Vajon Natanael kettős hitvallása (v. 49) a perikópa csúcspontja? Massonet¹² szerint ezekben a szavakban a keresztény hit teljességének a kifejezését találjuk. Az „Isten fia” titulus visszaulat János tanúságtételére (1,34); az „Izrael királya” cím pedig Fülöp szava nyomán – „akiről a Törvény és a próféták írtak” – Szof 3,15-re alludál. Ezt az olvasatot támasztja alá az a részlet is,¹³ hogy a Szof 3,13-ban utalást találunk az „álnok nyelv”-re (*glossza dolia*). Jézus fel nem ismerve elismeri, hogy Natanael egy igaz izraelita, Natanael pedig felismeri Jézusban Izrael királyát.¹⁴ Natanael hitvallásának második felét Thyen úgy értelmezi, hogy Jézusban maga Jhwh lép fel; továbbá, úgy véli, hogy az 1,49 elővételezi a 10,30-at. Véleményem szerint amennyiben erről lenne szó, akkor okafogyot-tá válna Jézus korrekciót sugalló ígérete (v. 51), ugyanis a 10,30 vitathatatlanul nemcsak a *Jn*, hanem az Újszövetségben található teológiai reflexió egyik csúcspontja.

Úgy tűnik tehát, hogy az elbeszélő nem tartja elégségesnek az 1,49-ig elhangzott hitvallásokat: a *Jn* Jézusa viszonylagossá teszi azt a hitet, amelyet ő maga ébresztett, s teszi ezt azért, hogy tanítványai előtt új, szélesebb horizontot nyisson. Elfogadja a hozzá intézett hagyományos címeket, de azt is világossá teszi, hogy ezek csak kezdetnek tekintendők.¹⁵ Ezért találjuk a közvetlen beszélgetőpartneren túlmutató, mintegy metalepszisként törést jelentő, ünnepélyesen bevezetett ígéretet: „Ámen, ámen, mondom *nektek*: látni fogjátok a megnyílt eget és az Isten angyalait, amint felmennek és alászállnak az Emberfián” (v. 51). A Natanaelnek adott, de a hívők közösségét is szem előtt tartó válaszában Jézus személyét és szerepét új fénytörésben látjuk: általa és benne az Istennel való maradandó kapcsolat lehetősége válik valóra.

A kommentárok többsége másodlagosnak tekinti a v. 51-et: egy hagyományból örökölt Emberfia-logionnak,¹⁶ amelyet később illesztettek jelenlegi helyére. Érveik a következők. Az 1,51-et bevezető „ezt mondja neki” jelentős zökkenőt jelent. Miért vált az elbeszélő jelen időre (vö. v. 50)? Az előző versben egyes szám

12 Massonet, J.: „Targum, midrash et Nouveau Testament: Le songe de Jacob (Gen 28,10–22)”, in Amphoux, Ch.-B. – Margain, J. (szerk.): *Les premières traditions de la Bible*, Lausanne, 1996, 95 [67–101].

13 Thyen, i. m. 142.

14 Az Ószövetségben az „Izrael királya” 127-szer emberi uralkodót jelöl, és csupán kétszer utal Jhwh-ra (Szof 3,15; Iz 44,6).

15 Az „Isten fia” cím a keresztény olvasó számára Jézus istenségének megvallását sejteti. A titulus közvetlen szövegkörnyezete azonban egyértelművé teszi, hogy nem erről van szó. Hiszen ebben az esetben miért kellett volna bármit is hozzátenni ehhez a megnevezéshez. Natanael szavai mögött a Zsolt 2,7 áll (vö. Zsolt 89,26sk; 2 Sám 7,14).

16 A kommentárok gyakran idézik M. Goguel (*Jean-Baptiste*, Paris, 1928, 189) korántsem hízogó megállapítását: az 1,51 nem más, mint egy komplex hagyományból idekerült törmelék.

második személy jelölte Jézus szavainak címzettjét, a Jézus által megfogalmazott ígéletben pedig többes szám második személyt találunk. Az 1,51 nem szükséges a perikópa lezárásához, ugyanis az 1,50 tökéletes átvezetést jelentene a Jn 2-be. A tanítványok nagyobb dolgokat láthatnak: az első csoda – pontosabban *szémeion* („jel”) – révén szemlélhetik Jézus dicsőségét (vö. 2,11). Az is elgondolkodtató, mondják, hogy a zárzóban megfogalmazott ígélet nem teljesedik be az evangéliumban. Az 1,51 párhuzamba állítható a Mt 26,64-ben található logionnal (vö. Mt 16,27sk; ApCsel 7,56). Ezek a szöveghelyek pedig a keresztre feszítés utáni felmagasztalásra utalnak. A megnyílt égre való utalás szinoptikus megfelelője viszont Jézus megkeresztelkedésének az epizódja. De míg a szinoptikus evangéliumokban az egek megnyílása („felhasadása” – vö. Mk 1,11) Jézus Jordánban való alámerítkezéséhez kapcsolódik, és a nyilvános működésének kezdetét jelentő teofániához kötődik (Mk 1,10; Mt 3,16; Lk 3,31), addig a Jn-ban ég és föld egymásra nyílása nem egy tűnékeny pillanat ragyogása,¹⁷ hanem a testté lett *Logosz* egész életútját beragyogó fény (vö. 1,14).

Jézus szavai egyértelműen Jákob álmára alludálnak: „Egy létra volt a földre állítva, amelynek a teteje az égig ért, és Isten angyalai jártak azon fel és le” (Ter 28,12).¹⁸ Az álomban elhangzó, Jhwh-tól kapott ígélet nyomán Jákob felismeri, hogy az eladdig ismeretlen hely Bétel, Isten háza (*béth 'el*), s így a találomra kiválasztott kő, amelyre fejét hajtva aludt, oltár lesz: „Amikor Jákob fölébredt álmából, ezt mondta: Bizony Jhwh van ezen a helyen, és én nem tudtam! Félelem fogta el, és így szólt: Milyen félelmetes ez a hely! Nem más ez, mint Isten háza és a menny kapuja” (Ter 28,16–17).¹⁹

17 Ezért nem találjuk meg Jn-nál a színeváltozás jelenetét sem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Jn nem tud a transzfigurációnak a szinoptikusoknál található elbeszéléséről. Erről lásd pl.: Simon T. László: *Az üdvösség mint esély és talány. Közéletések a Márk-evangéliumhoz*, Bakonybél – Budapest, 2009, 93–112.

18 A LXX egyértelművé teszi a héber szövegben lévő kétértelműséget. Míg a héberben a „létra” – pontosabban a „zikkurat” vagy „erődde alakított kaputorony” jelentésű – *szullám* szó hímnemű, így a második mellékmondatban található határozói névmással („azon/rajta”) fordított, személyjellel ellátott előjárósó (*bô*) egyaránt utalhat a *szullámra* vagy magára Jákobra, addig a görögben a mondatot záró névmás *ep'autész* egyértelműen a nőnemű *klimax* „létra” szóra utal vissza.

19 A Ter 28 híres epizódjának a recepciótörténete nemcsak a patrisztikus irodalomban rendkívül sokszínű (vö. Gabauer, F. R.: „Die Jakobsleiter, ein aussagenreiches Motiv der Väterliteratur”, *Zeitschrift für antikes Christentum* 9 [2006] 247–278). Vélhetőleg a Második templom korabeli judaizmusba nyúlnak vissza annak az erősen spekulatív targumi, illetve rabbinikus ezegézisnek a gyökerei, amelyek Jákob alakjával és történetével foglalkoznak. Helyszúke miatt csak két tanulmányra utalnék: Massonet, i. m.; Blanchard, Y.-M.: „Le Fils de l'Homme et l'échelle de Jacob: Réflexion sur l'intertextualité scripturaire et relecture de Jean 1,51 à lumière de la Bible juive”, in Focant, C. – Wénin, A. (szerk.): *Analyse narrative et Bible*, BETL 191, Leuven 2005, 181–209.

Jézus zárszava Natanael elé tárja, hogy az Emberfia személye az a hely – Bétel („Isten háza”) –, ahol az Örökkévaló kinyilatkoztatja önmagát, s akiben és aki által az emberek számára „új és élő út” (Zsid 10,20) nyílik hozzá. Az álom előtt Jákob nem is sejtette, hogy Isten jelen van „ezen a helyen”, ahogy a tanítványok sem sejtették, kivel állnak szemben. A jövő idő és a többes szám egyértelműen arra utal, hogy Jézus szavainak szemhatára minden kor valamennyi tanítványát befogja.

Különös, hogy jöllehet a *Jn*-ban Jézus sokszor beszél önmagáról, s újra meg újra hangsúlyozza saját személyének és szerepének megkerülhetetlen fontosságát, az 1,51-ben a szinoptikusok stílusára jellemző módon rejtőzködve tárulkozik: az eget és a földet az Emberfia titokzatos alakja köti össze.

A korábban Rudolf Bultmann tekintélyével megpecsételt, az Emberfia értelmezését illető konszenzust a nyolcvanas években szkepszis váltotta fel. Bultmann²⁰ három csoportra osztotta az Emberfiára utaló *logion*okat. Az eljövendő, ítélkező bíróra vonatkozó utalások mellett különbséget tett az Emberfia szenvedésére, illetve földi tevékenységére utaló evangéliumi mondások között. Legtöbb *logion* eredetiségét megkérdőjelezte. A Jézus szenvedésére vonatkozókat *vaticinia ex eventunak* tekintette. Jézus nyilvános működésére utalókat az eredeti arámi kifejezés félrefordításának tartotta. Bár a harmadik csoport – az Emberfia mint ítélkező bíró – autentikus voltát elfogadta, úgy vélte, hogy ezekben Jézus nem önmagára utalt.

Donahue²¹ a konszenzus látványos felbomlását három tényezőre vezeti vissza. Többen, mondja, megkérdőjelezték azt a feltevést, amely szerint már a kereszténység előtt körvonalazódott volna az apokaliptikus Emberfiára mint messiásra való várakozás. Másrészt az *1Énok* Qumránban előkerült fragmentumai nem tartalmazzák a könyv azon fejezeteit, ahol az Emberfiára utaló és az Újszövetségben található *logion*okhoz hasonló „apokaliptikus mondásokat” találunk. A konszenzust aláásó harmadik tényező az újszövetségi görög szintagma, *ho hüiosz tú anthrópú*, szemita háttérét feltáró, elsősorban Joseph A. Fitzmyer és Vermes Géza között zajlott élénk vita volt. Mindketten egyetértettek abban, hogy az Emberfia Újszövetségben szereplő alakjának értelmezéséhez elengedhetetlen a megbízható szövegtanúk használata; továbbá abban is, hogy a kereszténység kialakulása előtti szövegekben, illetve Palesztina Kr. u. 1. századi köznyelvében nem használták a szintagmát messiási titulusként. Abban is egyetértettek, hogy az arám *bar (e)nas(a)*-t általános alanyként vagy határozatlan névmásként is használták. A véleménykülönbség abból adódott, hogy míg Vermes szerint a kifejezés minden kétséget kizáróan *circumlocutio*, körülírás, amellyel a beszélő olyan által-

20 Vö. Bultmann, R.: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, 1998, 39–41, 55–59, ford.: Koczó Pál.

21 Donahue, J. A.: „Recent Studies on the Origin of ‘Son of Man’ in the Gospels”, *CBQ* 48 (1986) 485 [484–498].

nos kijelentést tesz, amelyben az „emberfia” magára a beszélőre is vonatkozik, addig Fitzmyer, bár nem zárja ki ennek a lehetőségét, a Vermes által idézett szövegek bizonyító erejét kétségbe vonja. Úgy véli ugyanis, hogy ezek kivétel nélkül későbbiek, mint az Újszövetség dokumentumai. Vermes hipotézise mellett szólnak viszont azok a logionok, ahol Jézus mondásaiban az „emberfia” váltakozik az egyes szám első személyű személyes névmással. Az élénk vita nem hozott egyértelmű megoldást. A kísérlet, amely Jézus szóhasználata és a fogalom evangéliumokban való jelentése között töretlen folytonosságot próbált kimutatni, végső soron eredménytelen maradt. A *bar (e)nas(a)* nagyon kevés előfordulását lehet dokumentálni arám nyelvű dokumentumokkal. A kifejezés jelentése vitatott, és nemcsak a fogalmat tartalmazó szövegek datálása bizonytalan, hanem az is, milyen hagyományanyag tételvezhető a kifejezés forrásvidékén.²²

Úgy tűnik, hogy az „emberfia” fogalmát Márk töltötte meg koherens teológiai tartalommal, és tette evangéliuma egyik jelentős motívumává. Az evangélista három szempontból is módosítja a hagyományanyagot. Egyrészt a Mk 13,26sk, illetve a 14,62 idézve a Dán 7,13sk-t a hagyományos felmagasztalás tematikát a parúszia irányába mozdítja el. Másrészt az Emberfia alakját a *theologia crucis*ba (Mk 8,31sk; 9,31; 10,33sk) integrálja. Harmadrészt pedig Jézusnak a nyilvános működése során megnyilvánuló hatalmát (Mk 2,10.28) mint az Emberfia hatalmát állítja az olvasó elé. Ez a nyilvános működést, szenvedést, valamint Jézus visszatérését összekapcsoló lelemény Donahue²³ szerint magával az evangélium műfajjal hozható összefüggésbe. A kanonikus evangéliumok ugyanis a Feltámadotról szóló örömhírt Jézus földi életének elbeszélésébe öltöztetik. De közvetve arról is vallanak, folytatja gondolatmenetét Donahue, hogy különböző csoportok tévesen értelmezett hatalmat tulajdonítottak Jézusnak. Az evangélistákat, jelen esetben Márkot, a korrekció szándéka is vezette. Az a krisztológia, amely Jézust mint Emberfiát állítja követői és vitapartnerei elé, alkalmasnak bizonyult arra, hogy hangsúlyozza a föltámadott Ur valóságos ember voltát.

A titulust tizenháromszor találjuk meg a *Jn*-ban. Az előfordulások száma azt sejteti, hogy a fogalom fontos szerepet játszik a Negyedik evangélium krisztológiájában. A *Jn* sajátos teológiai hangsúlyrendszerének szerves részévé teszi az Emberfia alakja köré fonódó összetett hagyományanyagot. Együtt van itt az ítéletre, valamint Jézus ember voltára, illetve halálára vonat-

22 A kérdés egyik legavatottabb szakértője, John J. Collins (i. m. 449) is úgy véli, hogy a Dán 7-ben találjuk meg az Emberfiára vonatkozó apokaliptikus elképzelések forrását. A Kr. u. 1. századra azonban az Emberfia alakja új vonásokkal gazdagodott. Az ekkorra datálható szövegek (pl. 1 *Énok*, 4 *Ezdrás*) azonban túlmentek azon, amit a Dán 7-ben olvasható látomásban találunk.

23 Donahue, i. m. 496.

kozó tradíció.²⁴ A Negyedik evangéliumban az Emberfia mennyi státszt élvez, ennek ellenére alakja homályban marad. A *Jn* titulusai közül a „Fiú”, illetve az „Isten fia” a leggyakoribb és szinte mindenütt jelenlevő cím. Ashton²⁵ felteszi a kérdést, vajon egyveretű csoportnak (*cluster*) tekinthetjük-e azokat a szövegeket, amelyekben megjelenik az Emberfia. R. Schnackenburg²⁶ szerint a titulushoz mind a tizenhárom előfordulása következetes és szorosra szőtt egészét alkot. Véleménye szerint az Emberfia vonatkozó *logion*okon kívül nincs alapunk feltételeznünk azt, hogy az Emberfia fogalom hatással lett volna a Negyedik evangéliumra. J. L. Martyn²⁷ ezzel ellentétes véleményt képvisel. Úgy gondolja, hogy a *Jn*-ban az Emberfia motívummá érlelődő alakja azt a messiási elképzelést akarta kiegészíteni és korrigálni, amely szerint Jézus a Mózeshez hasonló próféta (vö. MTörv 18) ígértét valóra váltó messiás. A *Jn*-ban az Emberfia és az Isten fia felcserélhető titulusok, mondja Martyn.

Ashton²⁸ szerint egyik vélemény sem eléggé árnyalt, ugyanis magán az Emberfia címen kívül a tizenhárom szöveghely között nehéz közös nevezőt találni. A fogalom előfordulásait illetően legfeljebb wittgensteini „családi hasonlóság”-ról beszélhetünk. A titulus Jézus mennyei eredetére éppúgy utal, mint sorsára, és még gyakrabban „felemeltetésére”. Más szóval Jézus messiás és fiú voltát a preegzisztencia gondolatával egészíti ki. Paradox módon viszont nem jelöli sem Jézus emberi természetét, sem fiú voltát, mivel az Emberfia „otthona” a menny, ahonnan alászáll, a „fiú” titulus pedig Jézus és az Örökkévaló kapcsolatára utal. Továbbá azért is sajátos az Emberfia cím, mivel a *Jn*-ban sohasem hallunk az Emberfia Istentől kapott küldetéséről.

Többen úgy vélik, hogy Jézusnak a *Jn* 1,51-ben elhangzó szava a szinoptikus evangéliumok azon epizódja felől kap magyarázatot, ahol Jézus a szinédrium előtt az idők végén megnyilvánuló szerepéről az Emberfia alakját említve beszél: „És meg fogjátok látni az Emberfiát, amint a Mindenható jobbán ül, és eljön az ég felhői között.” (Mk 14,62) A *Jn* 1,51 azonban nem a Jézus vesztét okozó ellenségeihez intézett fenyegető figyelmeztetés, hanem tanítványainak adott ígértét. Mások Jézus Natanaelnek adott válaszával azokkal a szinoptikus szöveghelyekkel hozzák kapcsolatba, ahol a messiás szenvedésének megjövendölését olvassuk. Az

24 A szinoptikus hagyomány újraértelmezésének tekinthető a fogalommal élő szöveghelyek többsége. A 3,13sk; 6,62; 8,28; 12,23–41; 13,31 azokkal a szinoptikus szakaszokkal hozható kapcsolatba, amelyek az Emberfia szenvedéséről beszélnek. Az 5,27 az eljövendő Emberfiának mint bírónak az alakját módosítja: már most megkapta a hatalmat, hogy ítélkezzék. A 9,35 az egyetlen szöveghely a *Jn*-ban, ahol az Emberfia mint a hit tárgya jelenik meg. A 6,27.53 pedig az eukharisztia jánosi értelmezésének a része.

25 Ashton, i. m. 242.

26 Schnackenburg, R.: *Das Johannesevangelium*, HThK I., Freiburg – Basel – Wien, 1965, 532.

27 Martyn, J. L.: *History and Theology in the Fourth Gospel*, New York, 1979.

28 Ashton, i. m. 243.

1,51-nek, akárcsak a passióra vonatkozó prófécianak, az a funkciója, hogy világossá tegye, Jézus határozza meg, mit jelent számára a „messiás” fogalma. Véleményünk szerint ez utóbbi álláspont látszik valószínűbbnek. Az Emberfia szenvedéséről szóló szöveghelyek ugyanis Péter hitvallását²⁹ követik, s az a szerepük, hogy a tanítványok messiásra vonatkozó elképzeléseit korrigálják.

A *Jn* tehát vitathatatlanul a szinoptikus hagyomány örököse. Mindazonáltal, mutat rá Ashton,³⁰ kizárólag a szinoptikus hagyományra apellálva nem kapunk kielégítő magyarázatot az Emberfiára vonatkozó jánosi *logionok* tartalmát illetően. Elgondolkodtató, teszi hozzá, hogy éppen ezekben a mondásokban találjuk a *Jn*-nak a Jézus személyére vonatkozó legmélyebb és legeredetibb reflexióját. Következésképpen a terminus Negyedik evangéliumban található előfordulásait illetően az evangélista forrásainak azonosításánál fontosabb annak tisztázása, hogyan értelmezte maga a *Jn* az Emberfia fogalmát. Úgy tűnik tehát, hogy a fogalom használata a jánosi közösségen belüli teológiai reflexió eredménye. A *Jn* 1,51 az egyik legszokatlanabb Emberfiára vonatkozó mondás, amit az evangélista Jézus szájába ad. Az Emberfiát nem olyan kinyilatkoztatóként állítja elének, aki átmenetileg tartózkodik a földön, hanem olyan közvetítőként, aki személyében és sorsában egyszer s mindenkorra összeköti az eget és a földet.

Az Emberfia és az angyalok együttes említése nem áll társtalannul. Megtaláljuk a *Mt* 16,27-ben (illetve a párhuzamos helyeken), továbbá a *Mt* 25,31-ben, valamint a *2Tessz* 1,7-ben is. Valamennyi szöveg kontextusa az eljövendő ítélet.³¹ Ezzel szemben a *Jn* 1,51-ben Jézus földi útjának, nyilvános működésének a kezdetén lép elének az Emberfia. Az első tanítványokkal való találkozást elbeszélő szakaszban több részlet is a testté lett *Logosz* művének maradandó, visszavonhatatlan voltát hangsúlyozza. A szinoptikus evangéliumoktól eltérően a Jézus megkeresztelkedését kísé-

29 *Mk* 8,27 és a párhuzamos helyek.

30 Ashton, i. m. 244.

31 Ch. H. Talbert („The Myth of a Descending-ascending Redeemer in Mediterranean Antiquity”, *NTS* 22 [1976] 439 [418–439]) úgy véli, lehetséges, hogy a *Jn*-ban egy az angyalok szerepét hangsúlyozó teológia elleni állásfoglalással van dolgunk. Erre utalhat az 1,51 mellett az 5,1–9; továbbá a *Paraklétosz* feladatait kijelölő megállapítások némelyike (14,16; 15,26; 16,13). Talbert szerint álláspontja mellett szól az is, hogy a *Jn*, úgy tűnik, tudatosan leválasztja a feltámadásra vonatkozó hitet attól a hagyománytól, amelyek az üres sír értelmezését angyalokkal kötötte össze. A *Jn*-ban sokkal jelentéktelenebb szerepet kapnak az angyalok. A Negyedik evangéliumban kizárólag a feltámadt Krisztus nyilatkoztatja ki magát övéinek. Az angyal(ok) szerepét Mária Magdolna veszi át: ő hirdeti (*angelusza*) a feltámadás örömhírét a tanítványoknak (*Jn* 20,18). A *Jn* szándéka az lehetett, hogy a Bölcsesség – *Logosz* – Emberfia fogalmakat elkülönítse az angyalokra vonatkozó spekulációktól. Hasonlóképpen érvel Ashton (i. m. 482). Felettébb különös az is, mondja, hogy a *Jn* 1,51-ben megfogalmazódó titokzatos utalás ellenére az Emberfián kívül nincs hely a Negyedik evangéliumban más mennyei közvetítők számára.

rő teofánia nem illanó epizódként jelenik meg. A Lélek Jézuson „marad” (1,32). A tanítványok meghívását elbeszélő jeleneteket lezáró ígélet pedig azt hangsúlyozza, hogy az Emberfia révén a menny végérvényesen nyitva van (*aneóghosz*).

Alkalmasint Thyennel³² kell egyetértünk, aki úgy véli, hogy az Emberfia a Negyedik evangéliumban nem egyszerűen egy újabb fenségcím³³ a korábban elhangzottak mellett. A titulus Jézus nyilvános működésének kezdetén földi pályájára irányítja a figyelmet. A tanítványok feladata éppen az, hogy Jézus emberiségében, életútja kifejlésében ismerjék fel azokat a „nagyobb dolgokat”, amelyekre a Natanaelnek adott ígélet utal. Nemcsak a keresztről van tehát szó, ami a Jn-ban a felmagasztalás helye, hanem Jézus egész életéről, amelyet a Jn 2-től kezdve (2,11 – *arkhé*) jelek szegélyeznek.

Mint láttuk, több érv mellett szól, hogy a Jn 1,51-et a közvetlen szövegkörnyezetbe utólagosan beillesztett másodlagos interpolációnak tekintsük. Többek között az is a v. 51 másodlagos volta mellett szól, hogy a benne elhangzó ígélet nem teljesedik be. Legalábbis szó szerint nem. Mindazonáltal a cselekmény közvetlen folytatása arról vall, hogy a tanítványok már a Jézus által tett első jel során képessé válnak arra, hogy a *szémeionon* keresztül az evangélium főszereplőjének dicsőségét szemléljék (2,11). A későbbiek során pedig az evangélista ismételten utal arra, hogyan tárul fel a tanítványok előtt Jézus eredete és sorsa, valamint életútjának értelme. De a tanítványok nem lesznek egy különleges látvány, egy a beavatottak számára fenntartott látomás (*sight*) részesei, hangsúlyozza Neyrey.³⁴ Amiben részük van: megértés és belátás (*insight*).

Az 1,35–51 perikópa záradéka nem hagy kétséget afelől, hogy a benne használt titulust a főszereplő magasabb rangúnak tekinti, mint a szakaszban korábban elhangzottakat. Ashton³⁵ úgy véli, hogy a „nagyobb dolgok” közvetlenül az 1,32-re utal: „Láttam, hogy leszállt a Lélek, mint egy galamb, ami az égből jön, és megnyugodott rajta.” A Jn 1,51-ben azonban változik a nézőpont: Jézus azt hangsúlyozza, hogy a menny és a föld között nincs más közvetítő, mint az Emberfia (vö. Jn 14,5sk). Jákob a látomás nyomán felismerte, hogy az ismeretlen hely Bétel, Isten lakhelye. Ézzel szemben a Jn Jézusban, az Emberfiában ismeri fel a kinyilatkoztatás *locusát*.

A Jézusra vonatkozó valamennyi újszövetségi titulus közül egyedül csak az „Emberfia” képes kifejezni, mondja Ashton,³⁶

32 Thyen, i. m. 149.

33 Miként azt F. J. Moloney (*The Johannine Son of Man*, Rome, 2¹⁹⁷⁸) jelentős monográfiája értelmezi.

34 Neyrey, J. H.: *The Gospel of John in Cultural and Rhetorical Perspective*, Grand Rapids, MI 2009, 86. A könyv Jn 1,51-gyel foglalkozó része azonos a szerző egy korábbi cikkével: „The Jacob Allusions in Joh 1,51”, *CBQ* 44 (1982) 586–605.

35 Ashton, i. m. 249.

36 Uo. 266.

hogy az a személy, akit ezzel a fenségcímmel jelöl, egyszerre tartozik a mennyhez és a földhöz. Az emberfia megnevezés tehát a Negyedik evangélium fogalomkészletének egyik legsajátosabb terminusává telítődik. Kifejezi, hogy az evangélium főszerelője idegenként mozog az emberek világában,³⁷ valamint azt, hogy a földön zajló cselekmény mennyei történések vetülete, azaz a *Jn* „two-level drama”, két síkon kifejlő dráma.³⁸ A jánosi Emberfia tehát paradoxonokat egyesít magában. Otthona a menny, de az ítéletet már most itt a földön hajtja végre. Keresztre feszítése pedig felmagasztalás.

A *Jn* 1,51 a tanítványokkal való első találkozás epizódjának a csúcspontja. A Jézushoz érkező tanítványok által használt felségcímeik Izrael messiási váradalmainak summájaként is olvashatók. Ezért is olyan különös, hogy ezek a titulusok nem váltanak ki Jézusban sem meglepetést, sem csodálatot. Sem Natanael szavait, sem később Péternek a *Jn* 6 végén mondott hitvallását (v. 68) nem követi a *Jn*-ban Jézusnak a *Mt*-ből jól ismert válasza: „Te pedig Péter vagy, és én ezen a kősziklán építem fel egyházamat, és a pokol kapui sem fognak diadalmaskodni rajta” (16,18). A *Jn* 1 zárszava továbblépésre szólítja a tanítványokat, ahogy az egész *Jn* is a szinoptikus hagyománnyal folytat párbeszédet, s azért osztja meg a mindenkori olvasóval reflexiójának gyümölcsét, hogy a saját maga által megélt krízishelyzetről számot adva segítségére legyen, hogy hitében gyarapodjék. Jézus beteljesíti az írásokat, de egészen másként, mint ahogy azt kortársai és tanítványai remélték.

Megfontolandó Scholtissek³⁹ meglátása. Úgy véli, hogy az 1,35–51 nem más, mint az 1,26-ban megfogalmazódó, a Messias jelenlétére vonatkozó definíciószerű megfogalmazás (*Messias-Regel* – „közöttetek áll valaki, akit ti nem ismertek”) narratív kifejtése. E rövid epizódok során túl a *Jn* nem közöl meghívás-jeleneteket.⁴⁰ Míg a szinoptikusok a tanítványok meghívásával kapcsolatban Jézus kezdeményezését hangsúlyozzák, addig a *Jn* 1-ben az dominál, hogyan vezetik a szereplők egymást Jézushoz. Természetesen a *Jn* sem hagy kétséget afelől, hogy csak Jézusnak a találkozás pillanatában elhangzó szava teszi teljessé a hozzá

37 Erről lásd W. A. Meeks nagyhatású tanulmányát: „The Man from Heaven in Johannine Sectarianism”, *JBL* 91 (1972) 44–72.

38 Vö. Martyn, i. m. 135.

39 Scholtissek, K.: „»Mitten unter euch steht er, den ihr nicht kennt« (Jn 1,26): Die Messias-Regel des Täufers als johanneische Sinnlinie – aufgezeigt am Beispiel der *relecture* der Jüngerberufungen und in der Begegnung zwischen Maria von Magdala und Jesus”, *Münchener Theologische Zeitschrift* 48 (1997) 110 [103–121].

40 Más kérdés, hogy tudomása van ezekről, sőt, úgy tűnik, hogy ezt az ismertet olvasói részéről is feltételezi (vö. 6,60–71).

közeledők szándékát.⁴¹ De nemcsak a leendő tanítványok első találkozása Jézussal fedí fel az olvasó előtt, hogyan konkretizálódik a *Messias-Regel*; illetve azt, hogyan haladható meg a benne megfogalmazott, s megoldhatatlannak tűnő nehézség. A *Jn* cselekményének valamennyi epizódja, mondja Scholtissek, ezt a kettősséget szemlélteti: szcenírozva a Keresztelő által összefoglalt alapvető problémát – a felismerés képtelenségét – különböző élethelyzetek fénytörésében azt is felvillantja, hogyan teremt kiutat s talál megoldást az evangélium főszereplője.

Jézus egészen biztosan használta az „emberfia” kifejezést.⁴² Paradox módon valószínűleg azért részesítette előnyben, mivel jelentéstartalma kellően bizonytalan volt ahhoz, hogy hártani, illetve korrigálni tudta azokat elvárásokat és elképzeléseket, amelyeket a hagyományos messiási titulusok kortársaiban keltettek. Az „emberfia” fogalmát a szinoptikus hagyomány új árnyalatokkal gazdagította. A Negyedik evangélium vélhetően azért illeszti zárókő gyanánt a hagyományos messiási titulátúra elemeit felvonultató epizód végére, mert a többi fenségcímtől eltérően nem fixálódott a fogalom jelentése. Elég tágasnak bizonyult ahhoz, hogy János evangélista saját, Jézusra vonatkozó reflexiójának szerves részévé avassa. Az Emberfia az 1,51-ben a Ter 28,12-re utaló allúzió révén egészen sajátos fényt kap. Alakja nem az ítélethez kötődik, amit egyébként a *Jn* leválaszt a végidőkről, és a jelenhez köt. Nincs kapcsolatban a keresztre feszítéssel sem, amit a Negyedik evangélium következetesen felmagasztalásként és megdicsőülésként értelmez. Az Emberfia nem kinyilatkoztatóként áll itt előttünk, hanem mint közvetítő.

„Mit kerestek?” Ez Jézus első szava a Negyedik evangéliumban (1,38). „Kit keresel?” – kérdezi a feltámadt Krisztus az üres sír előtt álló Mária Magdolnát, aki könnyeitől nem lát (20,15). Milyen különös, hogy a testté lett *Logosz*, akit az evangélista Isten végérvényes kinyilatkoztatójának tart, kérdez, amikor az emberek közé lép. Reményeikről, csalódásukról, terveikről kérdezi őket. Ezzel a gesztusával azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy amit ő fog mondani, nem teszi semmissé az általa megszólítottak addigi tapasztalatait, érvénytelenné fogalmaikat. A „nagyobb dolgok”-ról szóló ígéret beteljesedésének a tanúja maga az írásba foglalt evangélium is, ahol a szerző epizódról epizódra élénk tárja a főszereplő sorsának értelmét és személyének titkát. „Az Ige testté lett” (1,14): maradó tárgya a hitben való megértésnek és örök forrása az életnek.

41 Scholtissek (i. m. 111. skk) tanulságos párhuzamot fedez fel az 1,35–51 és a 20,1–18 között. Mindkettő, mutat rá, az 1,26-ban megfogalmazott, általános érvényre számot tartó megállapítás narratív szcenírozása. A Messiás felismerése nem emberi erőfeszítés eredménye, hanem az evangélium főszereplője, illetve az evangélista misztagógikus, misztériumokat feltáró tanításának gyümölcse. Összeköti a két perikópát: a keresés, illetve a fel nem ismerés motívuma, valamint Jézus új horizontot nyitó, jövőre nyíló szava: 1,51; 20,17.

42 Ennek perdöntő bizonyítéka, hogy megtaláljuk annak a hagyománynak valamennyi rétegében, amelyben Jézus szavait megőrizték: *Mk*, *Q*, *Mt* saját anyaga, *Lk* saját anyaga, *Jn*, illetve a *Tamás-evangélium*.